

Dingemanse, C., *Rap van tong, scherp van pen. Literaire discussiecultuur in Nederlandse praatjespamfletten (circa 1600-1750)* (Dissertatie Utrecht 2008, Hilversum: Verloren, 2008, 400 blz., ISBN 978 90 8704 042 0).

In deze Utrechtse dissertatie analyseert de neerlandica Clazina Dingemanse eenenveertig 'praatjespamfletten' uit de vroegmoderne periode. Met die term 'praatjespamfletten' verwijst de auteur naar pamfletten waarin enkele fictieve personages in de directe rede discussiëren over actuele onderwerpen. (Daarbij stelt zij aan het materiaal de eis dat de term 'praatje' zelf in de titel moet voorkomen. Het is een wat merkwaardig criterium, dat sterk doet denken aan reclameslogans als 'Rang is alleen Rang als er Rang op staat'. De verschillen en overeenkomsten met andere publicaties uit de bredere categorie van 'gesprekspamfletten' blijven op deze manier enigszins onduidelijk.) Het corpus kwam tot stand op basis van de Knuttelcatalogus. Een telling van het aantal pamfletten per jaar leverde een aantal 'piekjaren' op, en van die piekjaren zijn alle 'praatjespamfletten' bekeken. Zoals begrijpelijk weerspiegelt de keuze daarmee een aardig overzicht van bewogen jaren uit de vaderlandse geschiedenis: 1618-1619, de periode rond het midden van de zeventiende eeuw, het jaar 1672, enzovoort, tot 1747-1748. De auteur richt zich echter meer speciaal op drie perioden: 1650, 1672 en 1747-1748.

Het aardige van de dissertatie ligt in de poging de relatie tussen literaire vorm en actuele inhoud te achterhalen. Tot nu toe worden pamfletten vaak primair gezien als dragers van historische informatie, en niet (mede) als literaire publicaties. Dingemanse analyseert de literaire opbouw van de pamfletten en wil laten zien hoe de auteurs met allerlei retorische kunstgrepen hun boodschap aan de man brengen. Daartoe maakt ze een onderverdeling in drie typen praatjespamfletten, gekenmerkt door wat zij noemt 'genuanceerde mobilisatie', 'gesloten informatie' en 'gesloten kritiek'. Meer in het algemeen wil ze een antwoord geven op de vraag of de discussiecultuur in de loop van de zeventiende en achttiende eeuw in de richting van het harmoniemodel opschoof. De analyse bestaat voor de gekozen jaren telkens uit twee elementen: een overzicht van de historische gebeurtenissen in het desbetreffende piekjaar en een overzicht van opbouw en argumentatiestructuur van de praatjespamfletten uit dat jaar. De conclusie luidt dat het type 'genuanceerde mobilisatie' reeds dominant is in het piekjaar 1650, maar overheerst in het jaar 1672, terwijl het in 1747-1748 vrijwel afwezig is. In dat laatste jaar overheerst het type 'gesloten kritiek', dat in 1650 nog zo goed als ontbrak. Hieruit leidt Dingemanse af dat de pamfletten in 1747-1748 inderdaad meer harmonie en algemene overeenstemming over uitgangspunten en doelstellingen vooronderstellen dan in eerdere perioden.

Over de opzet van deze studie en de geldigheid van de conclusies valt intussen nog flink wat te discussiëren. De kleine aantallen pamfletten die voor elk van de gekozen jaren konden worden bestudeerd, laten enigszins zinvolle conclusies in feite niet toe. Dit geldt des te meer omdat uitgerekend de piekjaren bestudeerd zijn. Wie een indruk wil geven van de ontwikkelingen in

een bepaald genre door de jaren heen, doet er vaak goed aan om niet juist de uitschieters en de crisisperiodes te bekijken. Problematischer nog is de keuze voor de genoemde drie typen retorische structuur. In dit 'toetsmodel' zitten in feite al enkele nog te bewijzen vooronderstellingen ingebouwd, op grond waarvan de onderzoeker andere theoretisch denkbare varianten, zoals 'gesloten mobilisatie' of 'genuanceerde kritiek', van meet af aan buiten beschouwing heeft gelaten. Tenslotte moet hier worden opgemerkt dat de beschouwingen over de historische context voor historici wel zeer weinig nieuws zullen bevatten. Het verband met de daarop volgende literaire analyse is bovendien lang niet altijd even duidelijk. Maar deze dissertatie heeft in elk geval de grote verdienste dat ze duidelijk wijst op het belang van pamfletten als bron, niet slechts voor de geschiedenis, maar ook voor de literatuur.

G.J. Johannes, Universiteit Utrecht (g.j.johannes@uu.nl)

Kolfin, E. (ed.), *Black is Beautiful. Rubens tot Dumas* (Zwolle: Waanders, 2008, 387 blz., ISBN 978 89 400 8496 6).

De tentoonstelling *Black is Beautiful* wilde laten zien dat ‘zwarten’ (in de Amerikaanse betekenis van het woord) in de Nederlandse kunst zijn afgebeeld als mooie mensen en met respect voor hun menselijke waardigheid. De keuze voor de ‘mooie zwarte’ was een polemische. In de inleiding van de catalogus zetten de kunsthistorici Schreuder en Kolfin zich af tegen een publicatie van de socioloog Jan Nederveen Pieterse bij een eerdere tentoonstelling *Wit over Zwart* (Koninklijk Instituut voor de Tropen 1992) en een studie van de Amerikaanse historicus Alison Blakely. Die auteurs betoogden dat de kijk van de Nederlandse blanken op de zwarte mens al vanouds is bepaald door een anti-zwart racisme, vooral gevoed door betrokkenheid bij slavenhandel en slavernij. In overeenstemming daarmee zouden zwarten overwegend als lelijk, dom en onderdanig zijn afgebeeld.

Schreuder en Kolfin kozen ervoor om positieve beelden van zwarten te laten zien. Zij ontkennen evenwel niet dat kunstenaars ook negatieve beelden maakten. Dat roept enkele voor de hand liggende vragen op. Denken zij ook dat de negatieve voorstellingen uitingen zijn van een racistische mentaliteit? Menen zij dat de grote blanke kunstenaars, die ‘mooie zwarten’ creëerden, niet geïnfecteerd waren door die mentaliteit? Schreuder en Kolfin gaan die vragen uit de weg. In de inleiding van de catalogus delen zij slechts mee dat de verhalen over de ‘lelijke zwarten’ ouwe koek zijn. Zij willen ons verrassen met een heel nieuwe kijk.

Je kunt over de these van Nederveen Pieterse en Blakely denken wat je wilt, maar zij presenteren in ieder geval een historisch kader voor de beelden die zij behandelden. De makers van *Black is Beautiful* doen dat niet. Zij komen op bladzijde 14 met niet meer dan een opsomming van een aantal thema’s. De lezer en kijker mag er zijn eigen verhaal van maken. Dat is vast heel post-modern, maar toch ook een beetje gemakzuchtig en getuige de reacties in de pers niet een erg overtuigende strategie.

De acht essays in de catalogus en de uitvoerige teksten over de tentoongestelde objecten bieden de nieuwsgierige lezer wel een handreiking, al zal hij niet iedere auteur als een betrouwbare en interessante informant ervaren. Jean Michel Massing, hoogleraar kunstgeschiedenis in Oxford, schreef een competent stuk over de iconografie van de Aanbidding van de Drie Koningen. Elmer Kolfin geeft een interessante analyse van de techniek van het weergeven van de zwarte huid; zijn chronologische indeling naar werkelijkheidsgehalte van Noord-Nederlandse voorstellingen tot 1800 is minder overtuigend. Carel Haarnack en Dienne Hondius geven een opsomming van de schaarse historische gegevens over zwarten in Nederland vanaf 1500 tot de twintigste eeuw. Zij komen met enkele nieuwe gegevens uit eigen onderzoek en konden profiteren van recent onderzoek van Lydia Hagoort en Dirk Tang.

Absoluut zeer de moeite waard zijn het essay en de teksten bij objecten van Elizabeth McGrath (Warburg Institute, Londen). Zij is de enige die voor een